

Výzkumné terénní víkendy Moravského ornitologického spolku v letech 2017–2019
Research weekend camps organized by the Moravian Ornithological Society
 from 2017 to 2019

Kateřina Ševčíková¹, Petr Kovařík², Václav Tomášek³ & Daniel Křenek⁴

¹ Moravský ornitologický spolek – středomoravská pobočka ČSO, Bezručova 10, 750 02 Přerov, e-mail: sevcikovaka@seznam.cz

² Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Správa CHKO Litovelské Pomoraví, Husova 5a, 784 01 Litovel, e-mail: petr.kovarik@nature.cz

³ Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Správa CHKO Beskydy, Nádražní 36, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

⁴ Bystřice nad Olší 1110, 739 95 Bystřice nad Olší

Ševčíková K., Kovařík P., Tomášek V. & Křenek D. 2019: Výzkumné terénní víkendy Moravského ornitologického spolku v letech 2017–2019. *Research weekend camps organized by the Moravian Ornithological Society from 2017 to 2019*. Zprávy MOS 77: 53–57.

Moravský ornitologický spolek uspořádal v letech 2017–2019 již tradiční akce zaměřené na monitoring ptáků v méně probádaných územích nebo v ptačích oblastech, výzkumné terénní víkendy (VTV). Mimo získávání údajů o výskytu ptáků je neméně významnou součástí akce i setkání ornitologů a zaškolování méně zkušených účastníků. V roce 2017 proběhl VTV na Kladecku, kde pět účastníků zaznamenalo 80 druhů ptáků. Cílem akce bylo doplnit chybějící data pro atlas hnízdního rozšíření ptáků. V roce 2018 v PO Litovelské Pomoraví zaznamenalo 26 pozorovatelů 78 druhů ptáků. Akce byla zaměřena na monitoring šplhavců, především strakapouda prostředního (*Dendrocopos medius*), a dohledávání hnízd velkých ptáků. V roce 2019 VTV proběhlo v PO Horní Vsacko. Akce byla cílená na monitoring chřástala polního (*Crex crex*) a další druhy zemědělské krajiny. Celkem 27 účastníků pozorovalo 82 druhů ptáků.

*From 2014 to 2016, the Moravian Ornithological Society organized several weekend research-camps (VTV). The main aim was to conduct bird surveys in specially protected bird areas and to initiate monitoring in the relatively unexplored countryside outside these areas. Another goal was to allow ornithologists to meet face to face and share experiences and knowledge. In 2017 a VTV meeting was held at Kladecko where five researchers observed 80 bird species. The main aim of this camp was to document the distribution of birds during the nesting season. In 2018 a similar meeting took place in Litovelské Pomoraví and 26 observers recorded 78 bird species. This event focused on woodpeckers, especially Middle Spotted Woodpecker (*Dendrocopos medius*) and on large birds and on finding their nests. In 2019 the next VTV was held at IBA Horní Vsacko. This meeting focused on documenting the abundance of birds in agriculture landscapes, especially Corncrake (*Crex crex*). The 27 observers recorded 82 bird species.*

Keywords: weekends field camp, birds, breeding, monitoring

Moravský ornitologický spolek pořádá od roku 2011 tzv. výzkumné terénní víkendy (VTV). Cílem těchto akcí je monitoring ptáků, a to zejména v méně probádaných či jinak významných oblastech: v roce 2017 se jednalo především o doplnění údajů pro atlas hnízdního rozšíření ptáků, v letech 2018 a 2019 o monitoring v ptačích oblastech (PO). Výhodou je,

že koncentrace mapovatelů umožní zkontrolovat během krátkého časového intervalu rozsáhlé území. Významným počinem těchto akcí je také setkání ornitologů, výměna zkušeností a zaškolování začínajících pozorovatelů, včetně dětí. Výsledky z let 2011–2013 jsou shrnuty ve Zprávách MOS 71/2013 (KOLEČEK ET AL. 2013) a z let 2014–2016 ve Zprávách

MOS 74/2016 (ŠEVČÍKOVÁ ET AL. 2016). Tento příspěvek předkládá popis akcí, které proběhly v letech 2017–2019: VTV Kladecko, VTV Litovelské Pomoraví a VTV Horní Vsacko.

VTV KLADECKO 2017

Charakteristika území a dosavadní výzkum

Zájmové území o přibližné rozloze 280 km² se nachází na hranici Olomouckého a Pardubického kraje. Z geomorfologického hlediska leží v jižní části Zábřežské vrchoviny, severní části Drahanuské vrchoviny a částečně ve sníženině Boskovické brázdy. Oblast lze přibližně vymezit obcemi Bouzov na severu, Konice na východě, Benešov na jihu a Březová nad Svitavou na západě (přibližný střed oblasti: 49°37,06' N, 16°48,29' E). Nejnižše položená místa v oblasti mají okolo 350 m. n. m., nejvyšší vrcholy pak přes 600 m. n. m. Krajina zájmového území je mírně zvlněná, tvořená převážně hospodářskými lesy, loukami a pastvinami, které doplňují jednotlivé obce a menší města.

Z dostupné literatury nám není známo podrobnější zhodnocení ornitofauny zdejší oblasti. Údaje tak mají podobu jednotlivých pozorování dostupných v databázích, např. v ornitologické databázi Avif (ČSO 2020).

Popis akce

Akce VTV Kladecko proběhla 2.–4. 6. 2017. Cílem akce bylo zajistit data pro atlas hnízdního rozšíření ptáků v oblasti, která byla v době atlasového mapování velmi málo pokrytá sčítateli. Ubytování bylo zajištěno na turistické ubytovně v Kladeckách. Účastníci se na základně sešli během pátečního odpoledne. Následovala krátká procházka po okolí a ukáзка odchytu a kroužkování ptáků. Během sobotního dopoledne probíhalo mapování hnízdního rozšíření ptáků a zápis hodinových seznamů (dále jen hodinovka) v okolí Velkých Opatovic a Horního Štěpánova. Po setmění pak proběhl monitoring křepelky polních (*Coturnix coturnix*) a chřástalů polních (*Crex crex*) mezi Konicí a Benešovem. Během neděle se pokračovalo v tvorbě hodinovek v okolí Jevíčka

a Kladek. Celkem bylo provedeno 17 hodinovek v pěti kvadrátech (6 365, 6 366, 6 367, 6 465, 6 466).

Pět účastníků zaznamenalo 80 druhů ptáků. Mezi zajímavější pozorování patřil čáp černý (*Ciconia nigra*), holub doupňák (*Columba oenas*), krutihlav obecný (*Jynx torquilla*), křepelka polní a včelojed lesní (*Pernis apivorus*).

VTV LITOVELSKÉ POMORAVÍ 2018

Charakteristika území a dosavadní výzkum

Chráněná krajinná oblast Litovelské Pomoraví má rozlohu 93 km². Leží v Olomouckém kraji v nivě řeky Moravy severozápadně od Olomouce (přibližný střed oblasti: 49°42,02' N, 17°5,39' E). Z geomorfologického pohledu se oblast nachází v severní části Hornomoravského úvalu. CHKO chrání zejména nivu řeky Moravy s poměrně dobře zachovalým korytem a mnoha tůňemi a mrtvými rameny, na něž navazují porosty měkkého a tvrdého luhu. Kromě toho se v severozápadní části CHKO nachází i mírně vyvýšená část zvaná Doubrava, která je pokryta zejména dubohabřinami a okrajově i bučinami. Lesy tvoří hlavní část CHKO, v menší míře je doplňují vlhké louky, mokřady, pole a lidská sídla, v oblasti Třesína pak i krasové jeskyně. Na území CHKO byla vyhlášena nařízením vlády č. 23/2005 Sb., ze dne 15. prosince 2004, stejnojmenná ptačí oblast. Předmětem ochrany v ptačí oblasti je ledňáček říční (*Alcedo atthis*), lejssek bělokrký (*Ficedula albicollis*) a strakapoud prostřední (*Dendrocopos medius*).

Z CHKO Litovelské Pomoraví je publikované množství prací zabývajících se ptáky. Mimo monitoring ptáků v ptačích oblastech je pozornost zaměřena i na lesní druhy ptáků (dlouhodobě sledována např. populace puštika obecného v budkách), monitoring mokřadních ptáků nebo ptáků na vodních tocích. Bližší přehled o publikovaných výzkumech i historii oblasti podává POPRACH & MACHAR (2012).

Popis akce

Akce v CHKO Litovelské Pomoraví byla zaměřena na monitoring šplhavců, především strakapouda prostředního. Dále pak byla pozornost věnována dohle-

Obr. 1. / Fig 1.: Účastníci VTV Horní Vsacko: Bařinka (Velké Karlovice), 26. 5. 2019. / *The participants of field camp Horní Vsacko.* Foto J. Kačalová.

dávání hnízd velkých ptáků (především dravci a čáp černý). Tomu byl přizpůsoben i termín: 6.–8. 4. 2019, kdy se intenzivně ozývají šplhavci a zároveň ještě nejsou olistěné stromy. Ubytování bylo zajištěno na informačním středisku Správy CHKO Šargoun nedaleko Litovle. Účastníci se na základně sešli v pátek odpoledne. Následovala krátká komentovaná procházka do PR Litovelské luhy a rozdělení tras sobotního monitoringu společně s představením metodiky. Během sobotního dopoledne probíhal monitoring na transektech. Každá skupina měla na trase vytyčen jeden nebo dva kilometrové úseky, na kterých podrobně zaznamenávala všechny zjištěné šplhavce. Ptáci se mapovali i mimo tyto transekty, během celé trasy byla zároveň hledána i hnízda. Odpoledne byl volný program: zájemci se mohli zúčastnit komentované prohlídky Litovle, na základně probí-

haly ukázky odchytu a kroužkování ptáků. V neděli účastníci navštívili Moravičanské a Chomoutovské jezero. Celkem se podařilo zmapovat osm vytyčených linií o délce asi 59 km. Podrobněji bylo zmapováno 13 kilometrových transektů.

Akce se zúčastnilo 26 pozorovatelů, kteří zaznamenali 78 druhů ptáků. Podařilo se zjistit 33 teritorií strakapouda prostředního a potvrdit výskyt dalších šesti druhů šplhavců (strakapoud jižní *Dendrocopos syriacus*, s. malý *D. minor*, s. velký *D. major*, datel černý *Dryocopus martius*, žluna šedá *Picus canus* a ž. zelená *P. viridis*). Mimo to bylo nalezeno 13 velkých dravčích hnízd. Z dalších zajímavostí můžeme jmenovat čírky (*Anas crecca* a *A. querguedula*), kopřivku obecnou (*Anas strepera*), lžičáka pestrého (*Anas clypeata*) nebo orla mořského (*Haliaeetus albicilla*).

VTV HORNÍ VSACKO 2019

Charakteristika území a dosavadní výzkum

PO Horní Vsacko (rozloha 26 977,7 ha) se nachází ve Zlínském kraji (přibližný střed oblasti: 49°19,37'N, 18°13,6'E) a až na malou severozápadní část leží v CHKO Beskydy. Geomorfologicky náleží do subprovincie Vnější západní Karpaty a zahrnuje dvě pohorí, Javorníky a Vsetínské vrchy. Většinu území, především hřebeny a úbočí, pokrývají převážně hospodářské lesy, smrkové a bukové monokultury. Mezi nimi se nachází malé ostrůvky selských lesů, v nichž se v minulosti hospodařilo extenzivně, popřípadě vůbec. Přírodě blízkých pralesovitých porostů je v oblasti minimum. Na lesy navazuje unikátní zemědělská krajina tvořená loukami a pastvinami s rozptýlenou zelení v podobě mezí, sadů, či skupin stromů. Na úbočích svahů se nachází rozptýlená zástavba, naopak v údolí Vsetínské Bečvy tvoří obce kompaktnější urbanizované celky. Předmětem ochrany v PO je čáp černý, jeřábek lesní (*Bonasa bonasia*), strakapoud bělohřbetý (*Dendrocopos leucotos*), datlík tříprstý (*Picoides tridactylus*), lejssek malý (*Ficedula parva*), tuňák obecný (*Lanius collurio*) a chřástal polní.

Systematické průzkumy na území PO Horní Vsacko započaly v 70. letech minulého století, a shrnuje je PAVELKA & TREZNER (2001). Podrobné zhodnocení stavu populací a biotopů jednotlivých předmětných druhů poskytl Krěnek (2006). Následující studie (KRĚNEK & PAVELKA 2013) zahrnuje mimo vývoje početností jednotlivých druhů a také dosaavadní hospodaření a ochranná opatření provedená za účelem ochrany jednotlivých druhů ptáků.

Popis akce

Hlavním cílem akce byl monitoring chřástala polního a dalších druhů ptáků zemědělské krajiny (především předmětných druhů PO Horní Vsacko). Akce proběhla ve dnech 24.–26. 5. 2019 na území PO Horní Vsacko a v blízkém okolí. Ubytování bylo zajištěno na chatě Bařinka v údolí Malé Hanzlůvky ve Velkých Karlovicích. Účastníci se sešli na základně během pátečního odpoledne, byli rozděleni do skupin a po setmění rozvezeni na kratší transepty

v okolí základny. V případě, že se ozval chřástal polní (případně jiný zájmový druh), byla jeho poloha co nej přesněji zanesena do mapy. Pokud se chřástal neozval, byla použita provokace. V průběhu sobotního dopoledne byl volný program, u chaty probíhaly ukázky odchytu a kroužkování ptáků, někteří účastníci podnikli kratší výlety po okolí. Po poledni byli účastníci rozvezeni na transepty v odlehlejších částech PO. Během denního monitoringu bylo cílem zmapovat výskyt pěníc vlašských, tuňků obecných a dalších zvláště chráněných druhů. Na konci transektu mapovatelé počkali na setmění, a pak se vydali stejnou cestou zpět a opět mapovali chřástaly. V neděli podnikli někteří účastníci kratší procházky po okolí, opět probíhaly ukázky odchytu a kroužkování ptáků. Během víkendu bylo prochozeno 16 transektů o souhrnné délce asi 120 km.

Celkem 27 účastníků pozorovalo 82 druhů ptáků. U cílového druhu, chřástala polního, byla zjištěna pouze čtyři teritoria, přestože v oblasti bylo udáváno 60–80 volajících samců (KRĚNEK 2008). Za hlavní příčinu nízké početnosti považujeme mrazivé počasí začátkem května s velkým množstvím srážek (pevných i kapalných), které trvalo asi týden. Následně přišly vytrvalé deště a ty vyvrcholily povodněmi pár dní před touto akcí. Podobně i početnost dalších zájmových druhů byla nízká: u pěnice vlašské bylo zjištěno jediné teritorium, u tuňka obecného 16 teritorií. Hrdličky divoké (*Streptopelia turtur*) byly zaznamenány tři a volání křepelky polní, která se v PO vyskytuje pravidelně, nebylo zjištěno dokonce vůbec. Z dalších zajímavých druhů byl pozorován orel královský (*Aquila heliaca*), ostříž lesní (*Falco subbuteo*), sluka lesní (*Scolopax rusticolla*), včelojed lesní nebo vlha pestrá (*Merops apiaster*).

Akce ukázala, že i přes přízeň počasí v době konání akce je nutné znát historii počasí v dané sezóně, která výrazně ovlivňuje stav biotopu a tedy i početnost sledovaných druhů. Pokud bychom tyto proměnné nebrali v potaz, mohli bychom se snadno uchýlit k závěru z jedné sezóny, že chřástal polní a další druhy zemědělské krajiny jsou v PO Horní Vsacko na hranici vymizení.

PODĚKOVÁNÍ

Za spolupráci při organizaci akcí děkujeme Slezské ornitologické společnosti, AOPK ČR - SCHKO Beskydy, SCHKO Litovelské Pomoraví a ZO ČSOP Orchidea Valašsko 76/06. České zemědělské univerzitě v Praze děkujeme za finanční podporu. Náš velký dík patří i všem účastníkům.

LITERATURA

- ČSO 2020: Birs.cz. birds.cz/avif/index.php. Navštíveno: 8. 1. 2020.
- KOLEČEK J., VYMAZAL M., KŘENEK D., ŠEVČÍKOVÁ K. & ŠAJ P. 2013: Výzkumné terénní vikendy Moravského ornitologického spolku v letech 2011–2013. Zprávy MOS 71: 80–85.
- KŘENEK D. 2006: Vymezení jádrových území a navržení přírodě blízkého hospodaření v lesích s ohledem na zachování ptačích druhů, jako předmětů ochrany v Ptačích oblastech Horní Vsacko a Beskydy; dep. in Správa CHKO Beskydy, Rožnov p. R.
- KŘENEK D. 2008: Mapování chřástala polního v Ptačí oblasti Horní Vsacko a jižní části CHKO Beskydy; dep. in Správa CHKO Beskydy, Rožnov p. R.
- KŘENEK D. & PAVELKA J. 2013: Vymezení nových máloplošně chráněných území v Ptačí oblasti Horní Vsacko a zhodnocení významu klíčových lesních porostů a komplexů pro kritériové a zvláště chráněné druhy ptáků. Český svaz ochránců přírody, Základní organizace 76/06 Orchidea Valašsko, Valašská Bystřice, 109 s. + přílohy. Dostupné: <http://olomouc.hnutiduha.cz/nase-aktivity/ochrana-prirody/ochrana-lesu-horni-vsacko/>
- PAVELKA J. & TREZNER J., (EDS.), 2001: Příroda Valašska (okres Vsetín), Český svaz ochránců přírody ZO 76/06 Orchidea, Vsetín 504 s + 64 s bar. Přílohy.
- POPRACH K. & MACHAR I. 2012: Historie vývoje avifauny, biotopů a ornitologického výzkumu v Litovelském Pomoraví. Zprávy MOS 70: 63–75.
- ŠEVČÍKOVÁ K., KŘENEK D., PAVELKA J. & VERMOUZEK Z. 2016: Výzkumné terénní vikendy Moravského ornitologického spolku v letech 2014 – 2016. Zprávy MOS 74: 90–93.